

Remonstrantse Gemeente Rotterdam
Zondag 27 oktober 2024

Voorganger: Tjaard Barnard
Counter tenor: Erjan van der Velde
Organist: Jos van der Kooy

Thema: Luthers liederen

Kort orgelspel

Welkom en aansteken van de kaars door lid van de kerkenraad

Orgelspel Een deel uit de Fantasie over het Lutherlied 'Een vaste Brug is onze God' Jan Zwart (1877-1937)

(Gemeente gaat staan)

Aanvangslied 122: 1, 4 en 5 (LvdK) Kom tot ons, de wereld wacht
1, solist, 4 en 5 gemeente

Kom tot ons, de wereld wacht

LvdK Gezang 122

m: Erfurt 1524

t: M. Luther

v: J.W. Schulte Nordholt

1. Kom tot ons, de we - reld wacht.
Hei - land, kom in on - ze nacht,
licht dat in de nacht be - gint,
kind van God, Ma - ri - a's kind.

4 Uw kribbe blinkt in de nacht
met een ongekende pracht.
Het geloof leeft in dat licht
waarvoor al het duister zwicht.

5 Lof zij God in 't hemelrijk,
Vader, Zoon en Geest gelijk,
nu en overal altijd,
nu en tot in eeuwigheid.

Votum en groet

Onze hulp is in de naam van de Heer
die hemel en aarde gemaakt heeft
die trouw houdt tot in eeuwigheid
en die niet loslaat het werk van zijn handen.

Genade zij u en vrede
van God onze Vader
en van Jezus Christus, de Heer.
Amen.

Antwoordlied Tot U, Heer, is ons hart gericht

Tot U, Heer, is ons hart gericht.
Hier zijn wij open voor uw licht.
Gij geeft ons kracht tot stilte en strijd.
Kom tot ons, Eeuw'ge, in de tijd. A-men

(Gemeente gaat zitten)

Inleiding

Vanmorgen krijgt u een bijzondere dienst. Het is dit jaar precies 500 jaar geleden dat Luther zijn eerste liederenbundel uitgaf. We gaan daaruit zingen, met hulp van Erjan van der Velde. Jos zal er vanuit zijn deskundigheid wat over zeggen: u hebt dus een Twee op de Kansel, want ik zal er ook nog, kort, over preken.

Bijbellezing Psalm 46: 2-4

2 Bij God zijn wij veilig.
Hij helpt ons als we in nood zijn.
3 We hoeven niet bang te zijn,
ook al beeft de aarde,
ook al vallen de bergen in zee.

4Laat de zeeën maar bulderen,
laat de bergen maar beven,
wij zijn niet bang.

Gebed

Eeuwige God,

Als er iets is, wat we zoeken in ons leven, is dat veiligheid. Een plek onder de zon, waar we ons geen zorgen hoeven te maken. Waar we niet bang zijn, wat er ook gebeurt. Waar we in vertrouwen leven mogen.

Tegelijkertijd weten we, dat een plek van absolute veiligheid niet bestaat. We weten van de moeilijkheden en verdrietigheden van het bestaan. We zijn gevoelig, we zijn kwetsbaar. We zijn sterfelijk. In ons eigen leven, in het leven van onze allernaasten zijn er duistere dagen. Van verdriet, van zorgen en van angst.

Wil het ons geven, dat we die dagen te boven komen.

Dat we het herkennen, als mensen ons vasthouden, als u ons draagt.

Wil ons verder laten komen.

Ja, wil ons bestaan met uw lichte aanwezigheid doordringen.

Ontferm u over ons.

Amen.

De muziek van Maarten Luther, een inleiding door Jos van der Kooy

Muziek Eile mich, Gott, zu erretten (SWV 282) Henrich Schütz (1585 -1672)

Inleiding tot het eerste lied van Luther: Ein neues Lied wir heben an

Vorige week, beste mensen, stonden we met een groepje gemeenteleden uit Rotterdam en Breda, tijdens onze buitendag, op de plek waar in Antwerpen aan het begin van de zestiende eeuw een Augustijner klooster stond. Zoals jullie wellicht weten, was Maarten Luther een Augustijner monnik. Er waren verbindingen tussen Wittenberg en Antwerpen. Het gedachtegoed van Luther was tot Antwerpen doorgedrongen. U weet wel, de strijd tegen de aflaten, de nadruk op de vraag 'Hoe kan God genadig voor mij zijn', met daarbij het volle gewicht op het geloof. De rechtvaardige zal leven door het geloof, zoals Luther in de Romeinenbrief ontdekt had. Dat was allemaal tot daar doorgedrongen. Met natuurlijk ook de kritiek op de kerk van Rome, die dacht mensen het heil te kunnen verkopen. Die kerk belette mensen, volgens Luther, het zicht op de werkelijke boodschap van het Evangelie.

In Antwerpen had Luther volgelingen in het pas opgerichte klooster. Zij werden allen vervolgd en gearresteerd. De meeste kloosterlingen herriepen hun vermeend ketterse standpunten. Op twee na: Hendrik Vos en Johannes van Esschen. Zij werden op 1 juli 1523 in Brussel op de brandstapel ter dood gebracht. Men had de brandstapel zo ingericht, dat ze niet eerst gedood werden, voordat de boel in de fik werd gezet - zoals vaak vanuit een zekere mildheid gebeurde. Ook niet dat ze snel door de rook zouden sterven. Nee, het moest bewust een tijdje duren.

Dit gruwelijke gebeuren was voor Maarten Luther, natuurlijk geschokt door wat zijn medebroeders was overkomen, aanleiding om eerst een vlammend pamflet te schrijven en daarna een lied te dichten. Niet voor in de kerk, maar wel voor onderwijzing en instructie van de gelovigen. Een lied waarin God geloofd en geprezen werd voor het geweldige geloof van Hendrik en Johannes. Hun geloofsdaad moet een getuigenis voor alle gelovigen zijn.

De boze, de duivel of de kerk, maar dat ligt hier dicht bij elkaar, kan het geloof proberen te bestrijden, maar dat zal nooit lukken. Terwijl zij door de Rooms-Katholieke Kerk veroordeeld zijn, zullen ze gerechtvaardigd zijn bij God. Het lied vertelt wat er gebeurde. Twee geloofsgetuigen die niet twijfelen, maar alles gelaten ondergaan. Zij laten zich niet van de wijs brengen. Ze worden

onteerd. Hun priesterkleed wordt hen ontnomen. Maar zij blijven God prijzen. Tot het einde toe probeerde men hen in te laten zien, dat zij dwaalden, maar ze hielden vol. Zelfs na hun dood werd er gezegd, waar niets waar van was, dat zij hun dwalingen erkend hadden.

We gaan het hele lied met elkaar doornemen. Het eerste en het laatste vers worden door Erjan gezongen. Zelf zal ik een aantal verzen voorlezen en tenslotte zingen we ook een aantal verzen gezamenlijk.

Ein neues Lied wir heben an

1 solist, 2 en 3 voordracht predikant, 4 gemeente, 5, 6 en 7 voordracht predikant, 8 gemeente, 10 en 11 voordracht predikant, 12 solist

1. Ein neues Lied wir heben an,
das walt Gott unser Herre,
zu singen, was Gott hat getan
zu seinem Lob und Ehre.
Zu Brüssel in dem Niederland
wohl durch zwei junge Knaben
hat er sein Wunder g'macht bekannt,
die er mit seinen Gaben
so reichlich hat gezieret.

2. Het waren broeders naar de geest:
Johannes vol genade
en Hendrik, die God heeft gevreesd
in woorden en in daden.

Zij hebben nu de zegekroon
als zonen Gods verworven,
omdat zij onder haat en hoon
voor Gods woord zijn gestorven
en martelaars geworden.

3. De oude Vijand dreigde zeer
hun lichaam te schofferen,
vergeefs, – zij loochenden zijn leer,
beleden 't woord des Heren.
Al bracht hij tegen hen in 't veld
een leger van sofisten,
met al hun wijsheid van geweld,
hun leugens en hun listen
stonden ze daar als dwazen.

4. Ze zong-en zoet, ze zong-en zuur,
ze zoch-ten ve-le von-den,
de broe-ders ston-den als een muur,
on-wrik-baar, on-ge-schön-den.
Hoe't den Aarts-leu-gen-aar ver-droot
dat hij was o-ver-won-nen
door zo ge-rin-gen -hij zo groot!
Hij is ter-stond be-gon-nen
het vuur voor hen te sto-ken.

8. Men stak twee hel-se vu-ren aan,
den Vij-and tot ge-noe-gen,
en geen die't aan-zag kon ver-staan
hoe zij de pijn ver-droe-gen.
Zij ga-ven moe-dig zich aan't vuur
zelfs hoor-de men hen zin- - - - gen,
dat de so-fis-ten op den duur
ho-ren en zien ver-gin- - - - gen.
Zo leer-den zij de waar-heid.

6. Zo deed God in zijn goedheid hen tot rechte priesters worden: zij offerden zichzelf en traden in Christus' orde. Der wereld afgestorven, vrij van alle aardse banden, Christus gelijk, zo kwamen zij voor God met reine handen en brachten Hem hun leven.

7. Men legde hun een schrijfsel voor om daaruit op te lezen hun eigen dwalingen – en hoor, het ergst van al was deze: „De mensen en hun woorden zijn te voos om op te bouwen; Gods woord alleen is waar en rein, op Hem rust ons vertrouwen.” Zo moesten zij dan branden.

9. Hoe heeft die schanddaad hen berouwd! Geen durft zich te beroemen; 't stuk waartoe men zich had verstout, geen mens mag 't zelfs meer noemen. Maar wie ook zwijgt, de Geest zegt uit wat veler hart bezwaarde: hoor, niet te overstemmen luid roept Abels bloed van de aarde en het beschuldigt Kaïn.

10. Naar alle kanten blaast Hij de as, ze waait door alle landen. Dat komt de Vijand slecht te pas, dat maakt zijn rijk te schande. Want hen die bij hun leven hij tot zwijgen had gedwongen, die moet hij, nu zij stierven, vrij in alle taal en tongen opgewekt laten zingen.

11. Maar 't snoert de leugen niet de mond, nóg wil hij zegevieren: Er gaat een nieuw verdichtsel rond om 't schandstuk te versieren. Men schaamt zich niet, nog na hun dood Gods heiligen te smaden: zij keerden in hun laatste nood, zo heet het, van hun paden en zijn naar 't kruis gekropen.

12. Wat zij ook zeg-gen, moord is moord,
van nut zal't hun niet we-zen.
Wij dan-ken God, om-dat zijn woord
is uit de dood ver-re-zen.
Reeds heeft de zo-mer zich ge-meld;
de win-ter is ver-gan- - - - gen
en klei-ne bloe-men kleu-ren't veld.
Die dit heeft aan-ge-van- - - - gen,
die zal het ook vol-ein-den.

5. Men rukte hun het priesterkleed van 't lijf om hen te ontwijden, maar wat men deed, hoe laag, hoe wreed, zij wilden 't gaarne lijden en zegenden en dankten God dat Hij hen wou bevrijden van alle leugenleer en tot de dienst der waarheid wijden, – zij droegen het met vreugde.

Preek

Toen deze kerk aan het einde van de negentiende eeuw gebouwd werd, voelden remonstranten zich zeer nadrukkelijk verbonden met de traditie van de Reformatie. Niet voor niets draagt de engel boven mijn hoofd, op het orgel, een guirlande met de tekst: 'Een vaste burcht is onze God'. Het was de tijd waarin onze gemeente zich nadrukkelijk: 'remonstrants-gereformeerd' noemde. Niet dat men zich niet als vrijzinnig beschouwde: aan het einde van de 19e eeuw was men zo vrijzinnig als het maar zijn kon. Allerlei kerkelijke termen en gebruiken werden niet meer gebezigd. De kerkenraad heette bestuur, het avondmaal werd beperkt tot één keer per jaar. De diaconie klonk teveel naar bedeling die bij de overheid thuishoorde. Je zou de Remonstrantse Broederschap in die tijd kunnen zien als een religieuze volksuniversiteit die het godsdienstig leven wilde bevorderen.

En toch. Men voelde zich enorm verbonden met Luther en de zijnen. Eigenlijk, zo vond men in alle onbescheidenheid, hadden de vrijzinnigen Luther beter begrepen dan de orthodoxen. Misschien ook wel beter dan Luther zichzelf begreep.

Want was het Luther uiteindelijk niet te doen om de autonome mens die niet gedwongen kon worden door het kerkelijk gezag? Geen mens kon er tussen de mens en zijn God komen. De autonome mens stond tegenover God en was de enige die zichzelf kon en moest verantwoorden. Die ene mens, de gelovige, zou door God gerechtvaardigd worden. Niet op grond van zijn daden, niet op grond van de bemiddeling van een mens, van kerk of priester. Alleen het geloof in Christus zou hem redden.

Die boodschap konden we alleen kennen via de bijbel. Daarin was alles te vinden wat een mens voor zijn redding nodig had. Elk mens kon dat zelf lezen: de schrift was duidelijk en inzichtelijk, als die maar goed vertaald werd. Voor de liefhebbers: de *perspicuitas sacrae scripturae*, de doorzichtigheid van de heilige Schriften Vandaar dat Luther de bijbel in de grondtaal vertaalde. Autonomie stond centraal.

De latere wetenschap zou het gezag van de Schriften gedeeltelijk in twijfel trekken. Ook de bijbel was mensenwerk. Teksten geschreven door gelovige, geïnspireerde mensen, maar doordat het mensenwerk was en bleef, ook feilbaar. Dus toen de moderne, vrijzinnige theologen het gezag van de bijbel terzijde schoven, stonden zij, vonden ze, volledig in de lijn van Luther: autonomie staat centraal. Alleen de gelovige mens tegenover God, ook geen papieren Paus, de bijbel er tussen.

In de oude remonstrantse bundel die in de derde editie in de Tweede Wereldoorlog uitkwam en gebruikt zou worden tot 1973 kwam het Lutherlied: een vaste burcht is onze God maar liefst 2x voor. Zo belangrijk vond men het.

En zo identificeerde men zich met de autonome stoutmoedigheid of durf van Luther. Zoals Luther durfde op te staan tegen de toenmalige wereldkerk, bij de keizer in Worms durfde te zeggen: hier sta ik, ik kan niet anders. Zo had ook Arminius dat gedaan, door kritisch te zijn over de leer van de predestinatie. Zo hadden zijn vrienden en leerlingen, Uytenbogaert en Episcopius, dat ook gedaan met hun Remonstrantie in 1610 en zo liet men zich gerust ontzetten uit het ambt en verbannen uit de Republiek na de Synode van Dordrecht van 1618-1619. Men stond voor het geloof en boog niet voor mensenoordeel.

Zo schaamden de moderne remonstranten in de 19e eeuw zich ook niet voor hun geloof. Juist met hun vrijzinnige twijfel en beroep op autonomie stond het geloof voor hen als een huis.

Daarnet hoorden we het lied van Luther: *Ein neues Lied wir heben an*. Het is voor ons gevoel een merkwaardige ophemeling van het martelarendom. Ik denk dat wij er niet zo snel voor zouden kiezen. Wij zouden pragmatischer omgaan met de geloofswaarheid. En toch: het appelleert wel ergens aan, deze stoere woorden. Het roept je op om boven jezelf uit te stijgen, zoals deze twee monniken dat ook deden in het vuur: een grotere kracht te ervaren dan menselijkerwijs mogelijk is.

Misschien is dat wel wat het bij Luther zo sterk maakt. Luther was een mens die helemaal niet zo zeker was in het geloof. Hij was een man van aanvechtingen. Een man van twijfel en onzekerheid. Een man die grootse uitspraken en acties deed, misschien soms men om zijn eigen twijfel en zijn eigen zorgen te overschreeuwen. Hij wist de duivel om zich heen. Tegenwoordig zou je misschien van depressies spreken. Maar hij zocht naar het geloof en vond aanvechtingen die heel concreet waren. Denk aan het verhaal van dat inktpotje dat hij in de Wartburg, bij het verhalen van de bijbel, naar de duivel gooide. De vlek zit er nog steeds, schijnt het.

Collega Koen Holtzapffel prijst de laatste tijd terecht uitbundiglijk de grote Rotterdammer Erasmus. Ook vijfhonderd jaar geleden was er die strijd tussen Luther en Erasmus over de vrije wil. Erasmus onze held was daar een voorstander van. Luther wist dat hij het voor zichzelf juist niet moest hebben van die vrije wil. Zou hij hebben moeten kiezen, dan was dat misgegaan. Daarom geloofde hij in God die voor hem gekozen had. God die hem gered had, zonder acht te slaan op zijn daden. De grootste vraag in het leven van Luther was: hoe kom ik aan een genadig God. Pas toen hij begreep dat zijn heil niet van zijn feilbaar handelen afhankelijk was, maar als genade van God gegeven werd, niet dankzij maar ondanks hemzelf geschonken werd, wist hij zich gered.

Nu is zo'n somber mensbeeld, waarbij wij mensen in de ogen van God weinig positiefs kunnen doen, niet zo populair onder vrijzinnigen. Wij zijn autonoom en wij denken het zelf wel te kunnen. Zonde en zeker erfzonde zijn bij ons niet populair. Hoewel: als we met Jean-Paul Sartre spreken over de onvermijdelijke vuile handen van mensen, begrijpen we het beter. Maar uiteindelijk denken we het wel zelf te kunnen bereiken.

Luther wist van niet. Luther wist van aanvechtingen. Luther wist van het uitzingen van geloof. Niet van geloof dat hij zelf had, maar van geloof dat hem geschonken werd. Bij Luther ging het in die grote woorden die we daarnet zongen en straks ook zullen zingen in De Vaste Burcht, om het inzingen van het geloof. Juist door te zingen krijgt het geloof kracht.

Daarin zit, ter afronding van de preek, de boodschap van vandaag. Vrijzinnigen hebben nogal eens de neiging om alles wat ze zingen op een goudschaaltje te leggen. Dit geloof ik wel, dat kan ik niet meer geloven. Maar wie er zo mee omgaat, zal uiteindelijk weinig te zingen hebben. Dan gun je jezelf niet meer de gelegenheid om juist opgetild te worden door een lied. En laat Luther is zijn nieuwe uitvinding van de gemeentezang, overgenomen door Calvijn in het invoeren van de psalmen voor de gemeentezang, de kerk nu juist een enorme schat geschonken hebben.

Laten we daarom de woorden van de psalmist telkens opnieuw ter harte nemen. Psalm 118 in de Oude Berijming: Zingt, zingt een nieuw gezang den HEERE.

Amen.

Stilte

Lied 48 (LvdK 1973): 1, 3, 9 en 10

1 en 3 solist, 9 gemeente, 10 solist

O onze Vader, trouwe Heer

LvdK Gezang 48

m: Leipzig 1539

t: M. Luther

v: J. Wit/J.W. Schulte Nordholt

1. O on - ze Va - der, trou - we Heer,
zie uit uw he - mel op ons neer;
breng ons als broe - ders bij el - kaar,
maak on - ze ar - me woor - den waar,
laat wat wij spre - ken met de mond
op wel - len uit des har - ten grond.

3 Uw koninklijke heerschappij
zij nu en eeuwig ons nabij.
Geleid ons tot het bruilofsfeest
door alle gaven van de Geest.
Sla het geweld van satan neer,
behoed uw eigen kerk, o Heer.

9 U is en worde toegebracht
het rijk, de heerlijkheid, de kracht,
U onze Vader op de troon
die tot ons zendt uw lieve Zoon,
die ons door uwe Geest geleidt,
U zij de lof in eeuwigheid.

10 Amen dat is: zo zal het zijn.
Al is 't geloof maar zwak en klein,
Gods goede trouw is groot en sterk
en Christus pleit voor heel zijn kerk.
Waar in zijn naam gebeden is,
is Amen zeker en gewis.

Voorbeden en stil gebed, afgesloten met gezamenlijk gebeden 'Onze Vader (oec. versie)'

Tijdens de voorbeden 367b

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

Eeuwige God,

Ontferming is wat de wereld nodig heeft.

Uw ontferming en uw inspiratie.

Uw liefde die mensen losmaakt van hun haat.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

Ontferming is wat wij mensen zoeken.

Uw aanwezigheid, wanneer we eenzaam zijn.

Uw warmte, wanneer ons hart koel is.

Uw troost, wanneer wij rouwen.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

Ontferming is wat wij vragen.

Ontferming voor alle mensen.

Ontferming die ons trekt uit de somberheid van ons bestaan.

- v. Zo bidden wij tezamen
- a. Heer, onze Heer, ontferm u over ons.

In de stilte willen we u bidden.

In de stilte komen onze gedachten en woorden.

In de stilte leggen we bij u neer, wat niemand anders voor ons kan zeggen.

[...]

Met christenen van alle plaatsen en tijden, bidden we u met de woorden van Jezus:

Onze Vader die in de hemel zijt,
Uw naam worde geheiligd;
Uw Koninkrijk kome;
Uw wil geschiede op aarde zoals in de hemel.
Geef ons heden ons dagelijks brood;
En vergeef ons onze schulden,
Zoals ook wij onze schuldenaars vergeven;
En leid ons niet in verzoeking,
Maar verlos ons van de boze.
Want van U is het Koninkrijk
En de kracht en de heerlijkheid
In eeuwigheid.
Amen.

Mededelingen en collecten

Muziek Bist du bei mir BWV 208, toegeschreven aan Johann Sebastian Bach (1685-1750) maar in werkelijkheid van Gottfried Heinrich S

(Gemeente gaat staan)

Slotlied Een vaste burcht is onze God

1 solist (oorspronkelijke melodie Maarten Luther)

Ein feste Burg ist unser Gott,
ein gute Wehr und Waffen.
Er hilft uns frei aus aller Not,
die uns jetzt hat betroffen.
Der alt böse Feind
mit Ernst er's jetzt meint,
groß Macht und viel List
sein grausam Rüstung ist,
auf Erd ist nicht seingleichen.

2, 3 en 4 gemeente uit lied 177 (Bundel 1944, bewerking J.J.L. ten Kate)

2 Geen aardsche magt begeeren wij;
Die gaat welras verloren!
Ons staat de sterke Held ter zij',
Dien God ons heeft verkoren.
Vraagt gij zijn naam? zoo weet,
Dat Hij de Christus heet,
Gods Eengeboren Zoon,
Verwinnaar op den troon!
De zeeg' is ons beschoren!

3 En grimd' ook d' open hel ons aan,
Met al haar duizendtallen,
Toch zal geen vrees ons nederslaan,
Toch doen wij 't krijgslid schallen!
Hoe ook de satan woedt,
Wij staan hem, voet voor voet,
Wij tarten zijn geweld!
Zijn vonnis is geveld!
Één woord reeds doet hem vallen!

4 Gods woord houdt stand in eeuwigheid
En zal geen duimbreed wijken.
Beef, satan! Hij, die ons geleidt,
Zal u de vaan doen strijken!
Delf vrouw en kindren 't graf,
Neem goed en bloed ons af,
Het brengt u geen gewin:
Wij gaan ten hemel in
En erven koninkrijken!

Uitzending en zegen

Bevestigen wij ons geloof in een leven van liefde.
Aanvaarden wij onze verantwoordelijkheid voor onze geloofsgemeenschap, haar taak in deze wereld, met haar noden.
En gaan we dan van hier naar ons huis en onze levensopdracht,
onder Gods zegen.

De Heer zegene en Hij behoede u.
De Heer doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig.
De Heer verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.
Amen.

Antwoordlied 978: 4

Laat dan mijn hart U toebehoren
en laat mij door de wereld gaan
met open ogen, open oren
om al uw tekens te verstaan.
Dan is het aardse leven goed,
omdat de hemel mij begroet.